

EPLESLANG

Verdensbyen New York flyter i bortgjemte skatter – og gater. Bare spør William Helmreich. Han har gått dem alle.

TEKST LINE TILLER
FOTO NICK RUECHEL
New York

– **MANGE SER PÅ NEW YORK** som en urban destinasjon for shopping og konserter, men det er en ganske oppbrukt måte å se byen på, det er så uendelig mye mer å oppdage, sier William Helmreich (67).

Helmreich bør vite hva han snakker om. Han har gått gjennom New York Citys fem bydeler – Staten Island, Brooklyn, Queens, Bronx og Manhattan. Alle gater, systematisk. Nesten 10.000 kilometer til fots, tilsvarende Norge på langs fire ganger, har tatt ham fire år, og ni par utslitte, firkantede San Antonio Shoes, de mykeste gåskoene som fins, ifølge Helmreich.

Han har båret med seg skritteller, et par krøllete dollarsedler, et brettet A4-ark med dagens kopi fra en detaljert kartbok, en markeringstusj for å unngå dobbeltgåing og en liten digital opptager for å huske alle samtaler med fremmede, snart venner, som utgjør store deler av den nyttigste boken Helmreich har kalt «The New York Nobody Knows».

Øya Manhattan er undersøkt fra kloakkavløp til Empire State Buildings fargeskiftende spir, nedtråket, studert. Likevel fins det fortsatt noen hemmeligheter, også her. Privateide Greenacre Park med sin lille foss, et innpust midt i skyskraperplatået på 51. gate, for eksempel. Eller Morris-Jumel Mansion, Manhattans eldste hus, nå et museum. Harlem er jo også en del av Manhattan, så hit busser en mengde turister som kniser mens de tror de er ekstra eventyrlystne og litt gjerne når de går av på 125. gate, men sannheten er at Harlem er omtrent like trygg som Times Square, og å bli skyflet inn til bakerste rad under en gospelgudstjeneste med fotoforbud, kan være like konstruert som, tja, Times Square.

Så for en mer autentisk soulopplevelse råder Helmreich oss å stikke innom Holy Tabernacle Church på

114. gate og First Avenue en søndag klokken elleve, en menighet som ikke står oppført i Lonely Planet hvor turister blir tatt imot som hjemkomne langveisfærende, kirkebenkene har myke puter og hun som preker hopper opp og ned på scenen som Jay-Z mens vokalistene synger frysninger inn i blodet.

VERDT DE KJEDELIGE MIL. Helmreich gikk ikke alle byens gater for å havne i Guinness Rekordbok. Han ville merke seg gjentakende fenomener, eller helt egenartede oppdagelser, og legge grunnlaget for en slags antropologisk studie over menneskene i denne byen, de som gjør New York til den virvelvinden den er. Mannen er jo tross alt sosiolog. Så han gikk ekstra sakte. Oftest på fortauet som lå i skyggen, han gikk i 40 grader, i snøkav, vårvind, høstkvelder, helger. Med kortison i foten eller magevirus på gang, 1200 kilometer med kona, 600 med den sveitsiske kveghunden.

– Fatter du hvor mye gåing jeg har gjort, eller? På det verste måtte jeg opp klokken seks om morgenen, før jeg gikk til sengs klokken ett.

– Kikket du noengang ned en gate og tenkte, den ser kjedelig ut, jeg skipper den?

– Nei, og jeg skal si deg en ting, det finnes tusenvis av kjedelige gater i New York, men jeg gikk alle. Samtidig vet man jo aldri når man er vitne til noe som redder hele dagen.

Slik som synet av fyren på fortauet i Bushwick, Brooklyn som luftet fire pitbullhunder, samtidig som han hadde to boaslanger rundt halsen, like i nærheten av en mengde politisk ladede veggmalier, eller «murals», som graffiti-kunsten kalles. Eller da han spurte en mann som bodde i en av de pregløse kommunalblokkene som kalles projects, om han fikk »

VANDREREN. Man kan jo undre seg, når byguider ramler ned fra butikkhyller året rundt og nordmenn daglig kan velge å fly direkte til verdens største utendørs museum både kl. 10.25 og 18.00, om New York har noen hemmeligheter igjen. Hvis det finnes én mann i verden som har svaret, så er det William Helmreich. Sosiologen brukte fire år på å gå alle byens gater.

BRONX

1 MINIPARK. En av byens minste parker, dypt inne i Bronx, like ved motorveien, er for «people in love» og gjemt bak gitter i enden av en boligblokk. I Uptown Sitting Park finnes seks stenbord med svarte og hvite innriss for å spille dam, og beskyttende trær som gjør det mulig å lese bok i fred. 1783 *Fulton Avenue* og *Cross Bronx-expressway*

2 ANNERLEDES UTSIKT. Harding Park i Bronx ligner en puertoricansk fiskelandsby, og har en veldig spesiell utsikt til Manhattan med fengselet som huser over 12.000 fanger på Rikers Island og flyplassen La Guardia i forgrunnen. I enden av Bronx River Avenue finnes en spennende sykkelsti. 91 *Bronx River Avenue*

MANHATTAN

3 OH LORD. Hvis man virkelig skal kjenne på soul, klapping og søndagssynging, er The Holy Tabernacle Church stedet å besøke. Ingen turistbusser som laster av folk som vil ha litt «Oh happy day», men varme klemmer og jubelbrussang. 407 E. 114th Street

4 POSTKORT TIL HIMMELEN. Ved husnummer 321 på 9. gate i East Village finnes en postkasse. Her bodde Jimi Hendrix i sin tid, og her kan du kan sende brev til ham, «direkte til himmelen». 321 9th Street

5 MANHATTANMINUTT. Greenacre Park er et privateid, noe gjemt, men åpent, grønt og vått pustebrom i stressende Midtown på Manhattan. Et lite fossefall og hyggelige trær gjør dette til en urban oase uten lyd. 51st. Street, mellom 2. og 3. Avenue

6 FORTAUSFLORA. I krysset mellom Wadsworth Avenue og 192. gate i Harlem, utenfor leilighetsbygningene der, kan du se ned og oppdage innriss av tulipaner og roser på fortauet. De skal ha blitt laget av den dominikanske vaktmesteren og hans bror i 1992, da sementen ennå var våt. 378 *Wadsworth Avenue*

7 GAMMELHUSET. Morris-Jumel Mansion ble bygget i 1765 i stil med italiensk arkitektur, og er i dag det eldste huset på Manhattan. Det hvite, vakre bygget ligger litt gjemt til i en hage, ved en gammel poloarena og er i dag åpent for publikum som vil gå over en dørkarm og tilbake i tiden. 65 *Jumel Terrace*

8 SYKKELDOKTOR. Hver farsdag, i Marcus Garvey Park, holder Halem Bike Doctor (feilstavelsen er gjort med mening) det som skal være det eldste sykkeløpet i New York. Her har Donald Childs drevet en fortausbusiness siden han ble kastet ut av sykkelgarasjen sin i 2009. 124th Street og 5th Avenue

QUEENS

1 TRUMFKORTET. Donald Trump vokste opp i et Queens-hjem på Midland Parkway med fire hvite søyler i inngangspartiet, 100 meter lenger ned i gaten ligger et av de fattigste nabolagene i New York. Ca. 85 *Midland Parkway*

2 JAZZHJEM. Thomas «Fats» Wallers barndoms-hjem. I jazzhusene rundt Addeleigh Park bodde også Ella Fitzgerald, James Brown og Billie Holiday. 173 *Sayres Avenue Jamaica NY*

3 MAFIAGATEN RUBY. Mellom strømlinjer, halvdøde trær og høyt siv ligger et gudsforlatt område hvor mafiaen gravla sine venner og fiender på 1980-tallet. *Ruby Street, mellom Dumont og Blake*

4 JAZZVEGG. Under toglinjen ved St. Albans-stoppet finnes et veggmaleri som viser en oversikt over hvilke musikalske storheter som vokste opp i dette nabolaget i Queens. *Ca Linden Blv og 180th Street*

BROOKLYN

5 ELVIS I HAGEN. Steve Campanella bor i et helt vanlig hus, i en helt vanlig gate sør i Brooklyn. Men det som befinner seg i hans 1950-talls garasje/privatmuseum, vil få mange til å gispe. 2056 *85th Street, Brooklyn*

6 EURODELI. Parrot Coffee er en travel liten europeisk matsjappe hvor det selges ungarsk salami og ost fra blant annet Hellas, Frankrike, Romania og Polen. 5822 *Myrtle Avenue*

7 VEGG MED MENING. Over 50 enorme murals, veggmalerier, har fått plass oppetter industridegger i store områder av Bushwick. Mange har et politisk, nostalgisk eller religiøst budskap, og de fleste er laget av graffitikunstnere i The Bushwick Collective. *I området Waterbury og Mesrole Street*

8 JULEJUBELHUS. Hver desember slås de flerfargede julelysene på i og rundt residensene i Dyker Hights. Kanskje prøver naboene å utkonkurrere hverandre med motoriserte soldater og reinsdyr og dansende juletrær, men det er uansett et syn både kinesere og argentinerne får med seg hvert år. *I området 83rd St. til 86th St. og 13th Av. til 11th Av.*

STATEN ISLAND

9 EN DAG I KINA. Chinese Scholars Garden på Staten Island er ifølge Helmreich en av de vakreste små parker han har sett. Den kostet fem millioner dollar å fullføre, og er pakket med broer, inngaveringer, statuer, gullfiskdammer og kunstneriske installasjoner.

FANDEN PÅ VEGGEN. I Bushwick, Brooklyn, kan graffitikunstnere fritt male politikonstabler, heller enn å bli arrestert av dem. En mengde forskjellige veggmalerier med politisk, poetisk eller underholdende innhold, pumper energi inn i et ellers forholdsvis grått nabolag.

SUS AV HUS. Langt oppe på Manhattans vestside står byens aller eldste hus, finnes Jumel Terrace, et historisk distrikt med 49 vakre romanske rekkehus i tre

Morris-Jumel Mansion, fra 1765, som i dag er et museum. Like rundt hjørnet og mur som fortsatt blir brukt som residenser – og også som bed & breakfast.

SYKKELDOKTOR. Donald Childs (rød lue) og hans crew har drevet et «sykkelverksted» på et fortau i Harlem siden 2009. Childs tror Helmreich ville blitt angrepet om han hadde gått i disse gatene for 20 år siden: – Alle hadde pistoler, og ingen var redd for å bruke dem.

» bli med inn og se leiligheten hans, og Helmreich ble vitne til at alt interiør, fra kjøkkenbenk til sofa-puter, var rødt.

SYKKELDOKTOR DONALD. Et stenkast unna kirken på 114. gate holder Donald Childs (53) til, sykkeldoktoren. Da Helmreich gikk langs 124. gate i Harlem, gikk han på et titall sykler som sto opp ned, basslyder fra en stereo og Childs som fortalte at han hadde et stetoskop for å lytte etter sykkelens «sykdommer». Alt dette rundt en brannhydrant.

– Pappa startet et sykkelverksted i 1974, og for 13 år siden fant jeg frem et stetoskop hjemme hos ham da jeg hørte sexylyder fra naboeliligheten. Gjennom veggen kunne jeg høre alt, og som en spøk begynte jeg å bruke den på syklene. Jeg skjønnte fort hva som var galt ut fra tik-tik-lydene de ga ifra seg, og siden har jeg fått kallenavnet «doktoren», ler Childs.

I 2002 havnet han i fengsel, og da han slapp ut etter fem år grunnla han sin egen garasjebusiness mellom murblokkene nord for Marcus Carvey Park. Men etter to år ble han kastet ut, før han åpnet opp igjen, rett på andre siden av gaten, på fortauet. Sammen med en varebil og crewet sitt, dukker Childs opp når han føler for det.

– Vi ligger i sykkelruten med til Central Park, og siden alle kjenner oss blir vi værende, sier Childs, som rimelig sikkert er gatekongen i området.

Childs synes Helmreichs prosjekt er fascinerende, men mener professoren aldri ville kunne gjennomført ruten for 20–30 år siden.

– Som hvit mann her oppe? Nei, ikke sjans. Han ville ikke komme unna en form for angrep. De eneste fire gatene man kunne gå noenlunde trygt fra øst til vest den gang, var langs 110., 116., 125. og 135. gate. Alle hadde pistoler, og ingen var redd for å bruke dem.

– Og i 2014?

– Helt trygt. På dagtid.

--- 🚶 ---

Hvis jeg ønsket å grave ned noen et sted hvor ingen kunne finne dem, da ville jeg kommet hit, til denne gaten

WILLIAM HELMREICH sosiolog

MAFIAGRAVPLASS. Helmreich ble ikke ranet eller angrepet under sine gåturer, men det var nære på et par ganger. Han viser vei til et av de farligste områdene i byen, East New York. Crusgaten heter Ruby street, og ligger langs en overgrodd parkeringsplass, kalt «The Hole», et sted hvor barn ifølge New York Times en gang snublet over et avkappet menneskehode uten tunge.

– Hvis jeg ønsket å grave ned noen et sted hvor ingen kunne finne dem, da ville jeg kommet hit, til denne gaten, sier Helmreich.

Det er ingen å se akkurat nå, men i 1981, etter at tre mafiaoverhoder hadde blitt skutt og drept, tenkte gangsteren John Gotti det samme som Helmreich, og gravde ned likene, her, mellom høye, hviskende strå, to øde små hus, containere og en ensom traktor. Det tok FBI mer enn 20 år å finne kroppene. Og de tre likene var ikke de eneste som ble funnet på mafiagravplassen.

– Om en skummel type hadde kommet gående mot oss nå, hva ville du gjort?

– Sagt: «Hallo, kompis, åssen går det!» Fordi da ville han hatt et problem.

– Han ville hatt et problem?

– Ja, for vanligvis tror folk at man skal legge seg til

et tøft tryne, men du kommer aldri til å være tøffere enn dem uansett, så ikke vis attityde, vis respekt. Gutta er ikke vant til at folk er hyggelige, vet du. Uansett, ingen får ryktet de ønsker seg ved å ta ubetydelige meg av dage.

Ikke engang hunder bjeffer her. Det eneste livstegnet er en kråke som skjærer gjennom luften.

– Hvem bor i huset midt i det høye gresset, tror du?

– Meget fattige folk.

– Snakket du med dem på turen din?

– Jeg snakket med hundrevis av folk, men ikke dem. Jeg tror uansett ingen bor i første etasje. Andre etasje er nok befolket. Ventilasjonsboksen henger fortsatt i vinduet, hadde den vært stjålet ville ingen bodd der.

Ville Helmreich gjennomført prosjektet på 1980-tallet da New Yorks årlige drapsstatistikk lå nær 2500, og ikke rundt 400 som i dag? Ja, sier han uten å blunke, og legger til at man generelt sett greier seg helt fint på dagtid i alle gater i New York. Men:

– Folk er jo blitt kastet ut av vinduene fra høyblokkene i de fattige nabolagene. I alle fall om de ikke ble enige under narkotikahandelen.

Så: Det gjelder å være hyggelig, mener William Helmreich. Det er hans eneste triks.

ET KRYSS, TO VERDENER. Klokken 08.00 en overskyet fredag morgen ved det absolutt siste metrostopet på den oransje F-linjen. 179 street, Jamaica, langt ute i Queens. I horisonten glinser omrisset av Manhattan, grållilla og spiss, men her – i det som er et gyansk nabolag – finnes ikke ferskpresset grønnkåljuice, kunstgallerier eller en elv av gule taxier. Ingen leer på et øyenlokk når en vindskeiv kar tisser på et subwayskilt like etter at han har kommet opp fra undergrunnen.

New York er immigrantenes by, og mer enn 170 språk har funnet sin flekk på bykartet. For rett rundt hjørnet begynner gaten Midland Parkway med sine spylte fortau, insisterende trealleer og stolte her-

--- 🚶 ---

Det at en enkel gate, altså bare to-tre meter, skiller to verdener slik som dette, er typisk New York

WILLIAM HELMREICH sosiolog

skapshus med fire inngangssøyler og gule blomsterbed.

– Det at en enkel gate, altså bare to-tre meter, skiller to verdener slik som dette, er typisk New York. Usynlige grenser som folk ikke krysser, eksklusivitet på den ene siden og fattig på den andre. Men selv om fargen ikke er hvit eller svart, men grønn som dollaren, bor de aller fleste i harmoni med hverandre, sier Helmreich.

Denne oppdelingen er tydelig i store deler av byens ytterkanter. I New York jobber religiøse muslimer og ortodokse jøder side ved side, folk fra Pakistan og India er hjelpsomme naboer her.

Helmreich løfter på hodet og peker mens han nesten roper:

– Og se, der ligger Donald Trumps barndomshjem.

GATEKUNST. Bare toget stopper ved St. Albans, i Ad-disleigh Park, Queens. Finn veien under togskinnene til Linden Boulevard og et veggmaleri i turkis og gull vil komme til syne. Ansiktene tilhører James Brown, Ella Fitzgerald, Lena Horne, Billie Holiday og flere andre jazzmusikere som vokste opp i dette nabolaget.

Nærmeste nabo er en skomaker som ikke ser ut »

GJEMT, MEN IKKE GLEMT. Steve Campanella er pensjonert marinesoldat, og «samler på 1950-tallet» i garasjen og forgården utenfor sitt hus i Bensonhurst, sør i Brooklyn. Samlingen rommer alt fra jukebokser til gamle kinobilletter, og er trolig verd millioner av dollar. – Forbipasserende ringer på til alle døgnets sider, sier Campanella.

» til å bli nedrent av kunder, her finnes ingen turistkontor i glass eller Disney-kledde guider som deler ut brosjyrer med kart over de gamle stjerneheimmene. Helmreich, derimot, kan ta oss med til pianisten Thomas «Fats» Wallers barndomshjem på Sayres Avenue. Et murhus med en liten, rød skorstein, og noe som ligner laken til gardiner.

– Se hva som henger på venstresiden av døren der, en rund, rød plansje, det eneste som vitner om hvilken storhet som engang bodde her.

GARASJEGALSKAP. Bensonhurst, helt sør i Brooklyn. Midt i en pregløs gate, klemt mellom Portveien 2-aktige toetasjeshus langs 85th street, står en kopi av Batmobilen – og Marilyn Monroe i et blomsterbed.

Her holder åpenhjertige Steve Campanella til, i det som på 1920-tallet fungerte som et bilverksted.

– Karusellhester, togbanesett, popcornmaskin,

Electrolux-støvsuger og Elvis, James Dean, Betty Boop i helfigur, samt en custom-made Corvette fra 1972! Alt dette er ting jeg ville ha som barn, men aldri fikk. Da jeg fikk råd, begynte jeg å samle på 1950-tallet, fordi det minner meg om barndommen min, sier Campanella, pensjonert marinesoldat og eier av supermarkeder og kiosker i Long Island og Brooklyn.

64-åringen med italiensk herkomst og tatoveringer på underarmen har aldri vokst opp. Det kan kona skrive under på. Hver halloween kler han seg ut og lager baluba for barna, hver eneste dag går han inn i det som ser ut som et galskapens museum, og som får forbipasserende til å måpe og ringe på dørklokken til alle døgnets tider. Han er vennlig så lenge han ikke akkurat har kommet ut av dusjen.

– Jeg burde vel holdt meg til frimerker, men slik ble det. Dette er hobby som utviklet seg.

Samlingen må være verd millioner av dollar.

– Når jeg er død og begravet, får døtrene mine selge

alt i hop. Da kunne jeg ikke brydd meg mindre.

Han ler høyt, mens fire asiatiske menn på den andre siden av gaten smiler bredt mens de hvisker tett, og en kvinnelig student fra Ukraina spør på svært gebrokkent engelsk om han kan ta bilder av henne, sammen med huset. Campanella gir alle noen minutter hver, før han snur seg mot oss og sier:

– Men, fra Norge, sa du? Min første kone var norsk! Jeg husker ikke hvor i landet hun var fra, men jeg hadde på meg fargerike, strikkede gensere til enhver tid, sier Campanella tørt før han dekker til den oransje og sorte Corvetten i oppkjørselen med et regntrekk.

Med en fot tilbake på fortauet står William Helmreich og knegger godt før han hardt klapper hendene sammen midt i luften.

– Sånn!

Professoren mener vi har sett nok for i dag.

Det er på tide å gå. **D2**